

Srna Mandič

Odhod v prvo samostojno stanovanje: primerjalna analiza med državami EU

POVZETEK: Članek skuša z analizo podatkov Evropske raziskave o kakovosti življenja 2003 in na osnovi literature odgovoriti na dve vprašanji: prvo zadeva čas prehoda v samostojno stanovanje v novih članicah in njihov položaj v primerjavi z južnoevropskimi starimi članicami, kjer mladi najdlje ostajajo pri starših. Analiza je pokazala, da je med njimi sicer podobnost, vendar pa so med podskupinami novih članic tudi znatne razlike. Drugo vprašanje zadeva razpoložljivost stanovanj; analiza potrjuje domnevo, da je velikost najemnega sklada stanovanj v državi eden strukturnih dejavnikov, ki statistično pomembno vpliva na čas odhoda od staršev.

KLJUČNE BESEDE: prvo samostojno stanovanje, čas odhoda od staršev, mednarodna primerjalna analiza, kakovost življenja

1 Uvod

Prehod iz stanovanja staršev v prvo samostojno stanovanje je dogodek, ki je v sodobnem družboslovnem raziskovanju deležen precejšnje pozornosti. Obravnavan je v različnih kontekstih; v sociologiji mladine kot vprašanje odraščanja (Jones 1995; Clapham 1999; Ule in Kuhar 2003; Renner 1996), v demografiji kot vprašanje nastajanja novih gospodinjstev (Avramov 1995, Saraceno in Olagnero 2004), v stanovanjskih študijah kot vprašanje stanovanjske kariere (Clark in dr. 1994; Feijten in Mulder 2002; Mulder 2006), v analizah življenjskih potekov (Myers 1990) kot součinkovanje dejavnikov z več področij. Odhod v prvo samostojno stanovanje je danes v evropskem prostoru posebej aktualiziran v povezavi z demografskimi dejavniki, kot sta nizka rodnost in poviševanje starosti ob rojstvu prvega otroka. Ta dva dejavnika v nekaterih državah vzbujata skrb in pronatalitetne odzive nacionalnih politik, ocenjena pa sta tudi kot dejavnika upočasnjene rasti oziroma stagnacije prebivalstva Evrope in staranja prebivalstva; s širitvijo EU se je povečalo število držav z zelo nizkimi stopnjami rodnosti (EC 2004: 9–10).

Pri empiričnem raziskovanju odhoda iz doma staršev ima zelo pomembno vlogo čas oziroma starost, pri kateri pride do tega dogodka. Gre za razmeroma lahko izmerljivo količinsko opisno značilnost, po kateri pa se evropske družbe zelo razlikujejo. Pri pojasnjevanju in sploh interpretaciji teh razlik so v igri številni dejavniki, od individualnih, kot sta spol in položaj posameznika na trgu delovne sile, do strukturnih, kot so režim

blaginje, delovanje trga delovne sile, razpoložljivost stanovanj in kulturni vzorci neke družbe.

Ta članek obravnava najnovejše primerljive podatke o prehodu v samostojno stanovanje v članicah EU. Izhajajoč iz obsežne literature skuša odgovoriti na dve vprašanji. Prvo zadeva čas prehoda v samostojno stanovanje v novih članicah. Pri tem je posebej zanimiva primerjava z južnoevropskimi starimi članicami, v katerih je podaljšano bivanje v stanovanju staršev najizrazitejše v evropskem merilu. Pomembna je tudi medsebojna primerjava novih članic; odpira se namreč vprašanje, ali tvorijo homogeno skupino ali pa se tudi med njimi kažejo razlike in možna delitev na podskupine. Ob tem bo seveda izpostavljen tudi položaj Slovenije v primerjavi z drugimi. Drugo vprašanje, ki ga zastavljamo v članku, zadeva razpoložljivost stanovanj in njeno vlogo pri odhodu v samostojno stanovanje. Medtem ko literatura to obravnava kot enega pomembnih strukturnih dejavnikov prehoda v samostojno stanovanje, skušamo v članku to empirično preveriti in ugotoviti, ali razpoložljivost stanovanj v neki državi statistično pomembno vpliva na čas prehoda v prvo samostojno stanovanje.

2 Opisovanje in pojasnjevanje odhoda v prvo samostojno stanovanje v novejši literaturi

Prehod iz stanovanja staršev v prvo samostojno stanovanje mladih je eden ključnih dogodkov v življenjskem poteku posameznika ali posameznice in beleži vrsto analitičnih in metodoloških pristopov, analognih dogodkom, kot so npr. zaposlitev, vstop v brezposelnost, vstop v starševstvo itd. Ti dogodki – kot kaže pristop »analiza zgodovine dogodkov« (gl. npr. Drobnič 1996) – izražajo spremembo in govorijo o tem, da je torej prišlo do prehoda iz enega stanja v drugega. Pojavnost tega dogodka opisujeta dve ključni značilnosti: čas in kakovost novega stanja. Ti dve značilnosti sta pri empirični analizi prehoda v samostojno stanovanje največkrat opredeljeni takole: čas je opredeljen kot starost osebe ob tem dogodku, novo stanje (destinacija) pa kot tip stanovanja, v katerega oseba vstopa. Vprašanje, kdaj in kako se pojavlja prehod v samostojno stanovanje, je bilo analizirano že v številnih sodobnih družbah. Pregled študij je podrobneje že bil predstavljen (gl. npr. Mandič 2000), zato na tem mestu povzemimo le nekaj točk, pomembnih za to analizo.

2.1 Pojavljanje »odhoda od doma«

Glede časa oziroma starosti, ko mladi zapuščajo dom staršev, se je ob raziskavah pokazalo, da so med državami zelo velike razlike ne le v rezultatih, ampak tudi v uporabljenih merah, njihovi primerljivosti in zlasti dostopnosti primerljivih podatkov. V nekaterih državah so imeli kakovostne raziskave že razmeroma zgodaj, denimo na Švedskem (Fransson in dr. 1998), v ZDA (Chew 1990) in Avstraliji (Kendig 1990). V evropskem prostoru je primerljive podatke za 13 tedanjih članic prinesel šele European Community Household Panel iz leta 1994, kar je sistematično obdelala in interpretirala M. Iacovou (2002).

Preglednica 1: Države EU po starosti, pri kateri je 50 % mladih zapustilo dom staršev, leto 1994.

Država	Moški	Ženske
Avstrija	27,2	23,4
Belgija	25,8	23,8
Danska	21,4	20,3
Finska	21,9	20,0
Francija	24,1	22,2
Nemčija	24,8	21,6
Grčija	28,2	22,9
Irska	26,3	25,2
Italija	29,7	27,1
Nizozemska	23,3	21,2
Portugalska	28,0	25,2
Španija	28,4	26,6
Združeno kraljestvo	23,5	21,2

Vir: European Community Household Panel, povzeto po M. Iacovou (2002: 46).

Sledile so raziskave o rodnosti in družini v državah ECE (Fertility and Family Surveys in Countries of the ECE, UN Economic Commission for Europe 1997–1999), v kar se je vključilo še nekaj drugih držav; primerjave so že nakazale, da v izbranih državah vzhodne in srednje Evrope mladina teži k poznejšemu stanovanjskemu osamosvajanju kot v severnoevropskih državah (več o teh rezultatih v Mandič 2000), podobne ocene pa so bile pozneje še večkrat izražene v različnih kontekstih obravnave mladine (gl. npr. Ule in Kuhar 2003). Države srednje in vzhodne Evrope so sistematično stopile pod empirično raziskovalno lupo šele z *Evropsko raziskavo o kakovosti življenja 2003* (*European Quality of Life Survey 2003*), katere rezultate bomo podrobneje obravnavali v nadaljevanju.

V raziskavah sta poudarjeni še dve temi, povezani s časom prehoda. Prvo je vprašanje, ali se v zadnjih desetletjih podaljšuje čas, ki ga mladi preživijo v domu staršev in ga torej zapuščajo pri višji starosti, oziroma, še radikalneje, pri delu mladih do tega dogodka sploh ne pride. Odgovori na to se zelo razlikujejo. Nekateri ocenjujejo, da se čas odhoda od staršev pomika proti višji starosti; na Nizozemskem, denimo, je bila povprečna starost odhoda od doma 21,3 leta za tiste, ki so bili rojeni med letoma 1950 in 1953, ter 21,8 leta za rojene 13 let pozneje. Obratno pa je Kendig (1990: 150) za Avstralijo ugotovil, da se je ta starost v zadnjem desetletju celo znižala. Očitne so torej pomembne mednarodne razlike in specifične okoliščine, ki jih je treba upoštevati.

Nadaljnje vprašanje, povezano s časom odhoda, je ugotovitev, da odhod od staršev pogosto ni enostaven, enkraten dogodek, pač pa proces postopnega pridobivanja samostojnosti. V tem procesu mladina ob podpori staršev razvija nove oblike življenjskih

ureditev, kot so le občasno bivanje drugje ali občasno bivanje pri starših. Obstaja tudi povratek domov ob koncu bivanja v prvem samostojnem stanovanju (Davanzo in Goldscheider 1990); Jones (1995) pa celo razlikuje med »prvim« in »zadnjim« odhodom iz doma staršev. Fransson in dr. (1998) ugotavljajo, da se na Švedskem kar četrtina mladih iz prvega samostojnega stanovanja vrne nazaj k staršem.

Druga značilnost odhoda od doma je destinacija; gre za vprašanje, v kateri tip stanovanjske oskrbe spada prvo samostojno stanovanje. Ta vloga zasebnih najemnih stanovanj je široko priznana npr. v ZDA in Avstraliji (Kendig 1990; Chew 1990). Na Nizozemskem to velja za socialna in zasebna najemna stanovanja (Mulder 2002); za mlade, ki odhajajo od doma in vstopajo v trdno partnersko zvezo, pa ima vse pomembnejšo vlogo tudi lastniško stanovanje (Feijten in Mulder 2002). V državah južne Evrope poročajo, da pomembno pot do samostojnega stanovanja pomeni gradnja v lastni režiji, pogosto v okviru širšega sorodstvenega omrežja (Allen in dr. 2004). O tem vzorcu poročajo tudi v nekaterih državah srednje Evrope, npr. na Madžarskem (Hegedus in Tosics 1990) in v Sloveniji (Mandič 2000). Ena možnih »destinacij« je tudi brezdomstvo; Jones (1995) poudarja, da odhod iz stanovanja staršev implicira tudi tveganja ob vstopu na stanovanjski trg; starši običajno prevzamejo del tega tveganja nase, razen pri mladih, ki postanejo brezdomci. Podobno Fitzpatrick in Clapham (1999) pojav brezdomstva mladih razlagata kot »neuspešen prehod v samostojnost«, saj v tem primeru mladi ob odhodu ne dobijo podpore staršev, kar je pogosto ob primerih krize ali nasilja v družini.

2.2 Kompleksnost individualnih in strukturnih dejavnikov prehoda

Dejavniki, ki vplivajo na odhod iz starševskega doma, so številni; mnogi so razmeroma dobro raziskani. Na to, kdaj bo prišlo do odhoda ter v kakšno stanovanje in življenjsko ureditev bo ta peljal, je odvisno od mnogih osebnih in družbenih okoliščin. Ti dejavniki so po eni strani individualni in segajo na mikroraven, kjer so ključnega pomena posameznikove želje, izbire in viri; po drugi strani so strukturni in na makroravni določajo množico priložnosti in ovir, s katerimi se posamezniki soočajo pri svojih izbirah v nekem okolju.

Individualni dejavniki so značilnosti posameznikov in prispevajo k pojasnjevanju tega, kar posameznike znotraj dane družbe usmeri k različnim izbiram in potem. Raziskave poročajo o mnogih empirično ugotovljenih značilnostih posameznikov, ki močno vplivajo na verjetnost njihovega odhoda v samostojno stanovanje v nekem času. Med ključnimi so poklicni, zaposlitveni in dohodkovni položaj posameznika (Nilsson in Strandh 1999; Aassve in dr. 2002), partnerstvo in starševstvo (Iacovou 2002, Feijten in Mulder 2002), spol, saj ženske v povprečju zapustijo starševski dom približno dve leti in pol prej kot moški (Iacovou 2002; Saraceno in Olagnero 2004) in osebne izbire (Fransson in dr. 1998). Ti in še drugi dejavniki pojasnjujejo posamezne prehode in razkrivajo, katere individualne izkušnje so pri tem posameznikom skupne, pa tudi, zakaj se posamezniki v istem okolju odločajo različno.

Na drugi strani so strukturni dejavniki. Ti, če uporabimo ponazoritev Avramove (1995), tvorijo oder, na katerem nastopijo posamezniki. Strukturni dejavniki so družbena, zgodovinsko-kulturna danost, prizorišče, na katerem nastopijo posamezniki s

svojimi individualnimi zgodbami, viri in izbirami in na katerega sami ne morejo vplivati. Strukturni dejavniki so torej značilnost okolja in pojasnjujejo, zakaj posamezniki v isti družbi sledijo podobnim vzorcem odhoda od doma in zakaj se ti vzorci med državami razlikujejo. Dva od teh dejavnikov – modele oblikovanja gospodinjestev in razpoložljivost stanovanj – bomo podrobneje obravnavali v naslednjem razdelku, tukaj pa le še naštejmo tri druge dejavnike, ki jih navaja literatura o odhodu od doma: izobraževalni sistem, vključno z geografsko razporeditvijo visokošolskih zavodov in zaključkom terciarnega izobraževanja (Feijten in Mulder 2002; Breen in Buchman 2002), delovanje trga delovne sile in njegova prepustnost za mlade (Feijten in Mulder 2002; Aassve in dr. 2002; Allen in dr. 2004; Roberts 2003) ter delovanje in razvitost države blaginje, ki mladim blaži tveganja po odhodu od doma; Iacovou (2002) in Aassve (2002) prav v radodarnější državi blaginje vidita ključno razlago, zakaj mladi v severni Evropi odhajajo od doma znatno prej kakor v južni Evropi.

2.3 Modeli nastajanja gospodinjestva

Odhod iz doma staršev je eden ključnih sprožilcev nastanka novega gospodinjestva; drugi je prekinitev partnerske zveze (Mulder 2006). Nastanek gospodinjestva je tako obravnavan kot demografski dogodek, imanentno povezan z odhodom iz starševskega doma (Feijten in Mulder 2002; Iacovou 2002; Davanzo in Goldscheider 1990; Saraceno in Olagnero 2004). Drugi demografski dogodki, povezani z odhodom iz starševskega doma in oblikovanjem lastnega gospodinjestva, so še nastanek partnerstev in vstop v starševstvo (Iacovou 2002; Saraceno in Olagnero 2004). Empirične analize so pokazale, da je pomemben dejavnik tudi to, ali posameznik kaj od tega tudi pričakuje (Feijten in Mulder 2002). Ti dogodki so del širših demografskih procesov in sprememb v sodobnih družbah, ki se kažejo v staranju prebivalstva, poznejšem sklepanju zakonskih zvez in rojevanju otrok, naraščanju števila gospodinjestev in njihovem spreminjanju; gospodinjestva so namreč vse manjša, obstojna krajši čas in bolj diverzificirana, zlasti pa je več nedružinskih gospodinjestev (Myers 1990; Sweet 1990; Avramov 1995).

Nove vzorce in dinamiko pri oblikovanju in preoblikovanju gospodinjestev ugotavljajo tudi med novimi članicami EU. Poročilo *Družbeni položaj v Evropi 2004 (Social Situation in Europe 2004)* navaja številne spremembe: pričakovana dolžina življenja – sicer manj izrazito kot na Zahodu – narašča, gospodinjestva postajajo manjša, njihove nedružinske oblike pa pogostejše; starost žensk ob rojstvu prvega otroka se je povišala (državna povprečja v novih članicah so med 24 in 26 let), vendar je to še vedno nižje kot med starimi članicami EU-15 (državna povprečja so med 26 in 29 let). Nove članice ne bodo obrnile trenda staranja prebivalstva v EU. S širitvijo EU se je povečalo število članic z zelo nizko stopnjo rodnosti, medtem ko sta v tistih starih članicah, ki imajo do družine prijazne politike, stopnja rodnosti in udeležba žensk na trgu delovne sile višji (EC 2004: 10).

Pri pojasnjevanju odhoda od staršev – ob upoštevanju drugih demografskih dogodkov in procesov – prihaja vse bolj v ospredje potreba po razumevanju celostne medsebojne povezave med temi dogodki, saj ti lahko nastopajo v različnih medsebojnih odnosih in časovnih sosledjih. Tako M. Iacovou (2002) skuša identificirati **modele nastanka**

gospodinjstva, pri čemer upošteva razmerje med tremi demografskimi dogodki: odhod od staršev, vstop v partnerstvo in vstop v starševstvo.

Z vidika oblikovanja gospodinjstev se »prehod v odraslost« kaže kot prehod od bivanja s starši v bivanje brez njih, kot prehod iz samskega statusa v partnerstvo in kot prehod iz stanja brez otrok v starševstvo. Ti trije prehodi sicer ne predstavljajo popolne definicije prehoda v odraslost, saj pri nekaterih ljudeh nekateri od teh prehodov izostanejo ali se kasneje preobrnejo (npr. vrnejo se k staršem ali se s partnerjem razidejo). Kljub temu pa je posnetek, kako ti prehodi potekajo v času, zelo informativen. /.../ Države se zelo razlikujejo po starosti, ko ljudje opravijo te tri pomembne prehode (Iacovou 2002: 45).

Z analizo časovnega poteka teh treh prehodov je Iacovou na podatkih *Panelne raziskave gospodinjstev v Evropski skupnosti (European Community Household Panel)* iz leta 1994 identificirala naslednje tri modele za nastanek samostojnega gospodinjstva mladih:

Nordijski model (vključuje skandinavske države in Nizozemsko):

- odhod od doma je najzgodnejši; starost, pri kateri je polovica mladih moških že zapustila starše, je med 21,4 leta na Danskem in 23,3 leta na Nizozemskem; komaj katera ženska je po 25. letu še pri starših;
- prevladujejo prehodni tipi gospodinjstev (samsko in zunajzakonska zveza); odstotek žensk, starih od 25 do 29 let, ki so v zunajzakonski zvezi, presega 29 %.

Južnoevropski model (vključuje Grčijo, Italijo, Portugalsko in Španijo):

- odhod od doma je najpoznejši; starost, pri kateri je polovica mladih moških že zapustila starše, je od 28 let na Portugalskem in 29,7 leta v Italiji; po 25. letu živi pri starših še polovica žensk;
- pozno vstopanje v partnersko zvezo; prevladuje neposreden prehod iz izvorne družine v zakonsko zvezo in starševstvo; zunajzakonska zveza je redka, saj je v njej manj kot 5 % žensk v starosti med 25 in 29 let.

Severni model (vključuje preostale države EU-15); po značilnostih ima vmesni položaj med zgornjima modeloma:

- odhod iz doma staršev je razmeroma zgoden;
- pred poroko in starševstvom obstajajo zelo različne oblike gospodinjstev in prehodov med njimi.

Ti identificirani modeli imajo značilen geografski vzorec. V določeni meri so povezani tudi s tipi blaginjskih režimov: M. Iacovou (2002) je ugotovila, da spadajo države, ki so običajno razvrščene v dva različna blaginjska režima – liberalni (»atlantski«) in konzervativni (»kontinentalni«, »korporativistični«) – v enoten model nastanka gospodinjstva, ki ga je imenovala »severni«. Na drugi strani pa je južnoevropski model nastanka gospodinjstva izpostavila kot samostojen. Pri tem dodajmo, da južnoevropski režim blaginje nekateri avtorji, npr. Allen in dr. (2004), priznavajo, medtem ko ga drugi (npr. Esping-Andersen 1999) ne obravnavajo kot specifičnega, ampak kot manj razvito podskupino konzervativnega.

Vprašanja drugih evropskih držav Iacovou pri svoji analizi in identifikaciji modelov nastanka gospodinjstev ni odpirala. Današnje nove članice EU tudi niso bile vključene

v panelno raziskavo gospodinjstev v Evropski uniji v letu 1994, pa tudi nasploh so bile z raziskavami in podatki bistveno manj pokrite. Tudi problem primerljivosti podatkov in natančnega nanašanja na konkretne države iz postkomunističnega sklopa je ostal odprt. Več analitikov pa je za to področje izrazilo nekaj podobnih ocen. Tako Roberts (2003) opaza, da se po zlomu komunizma mladi v vzhodni Evropi (geografsko natančneje je ni določil) pozneje poročajo in imajo otroke ter da večinoma postanejo starši, ko še stanujejo pri enih od staršev. Podobne ocene o podaljšanem bivanju pri starših, odloženem poročanju in starševstvu ter posledičnem zmanjševanju rodnosti dajeta tudi Ule in Kuhar (2003), ki govorita o »postkomunističnem modelu prehoda v odraslost«. Identificirata ga glede na vrsto skupnih strukturnih značilnosti v vseh postkomunističnih državah, vključno z Ukrajino in Rusijo, vendar pa obenem tudi ocenjujeta, da »vse navedeno pretežno ne velja za Slovenijo, saj je bila Slovenija v ekonomskem, predvsem pa v kulturnem smislu izjema že pred tranzicijo« (2003: 95).

2.4 Razpoložljivost stanovanj kot dejavnik prehoda v prvo samostojno stanovanje

Razmere na stanovanjskem trgu, zlasti razpoložljivost in cenovna dosegljivost stanovanj, vplivajo na to, kakšne priložnosti se mladim ponujajo za odhod od staršev (gl. Jones 1995; Feijten in Mulder 2002; Iacovou 2002; Aasve in dr. 2002; Roberts 2003). Strošek samostojnega stanovanja pač mora biti dovolj nizek, da je dosegljiv mladim, saj so ti skupina, za katero je značilno, da še nima visokih dohodkov. Mulder (2006) razmerje med visokim odstotkom lastniških stanovanj, slabo dostopnostjo stanovanjskih posojil in visokimi cenami stanovanj definira kot tisti dejavnik, ki mladim še posebej otežuje ustanovitev lastnega gospodinjstva in preselitev. Ugotavlja, da imajo v takih okoliščinah manj manevrskega prostora za odlašanje z odhodom tisti mladi, ki se želijo odseliti zaradi službe ali izobraževanja, več manevrskega prostora in daljše odlašanje pa si lahko privoščijo tisti, ki želijo od staršev zaradi samostojnosti ali bivanja s partnerjem.

Prav mladi so skupina, ki je najbolj ranljiva, ko gre za cene najemnih stanovanj, saj so ta najbolj tipična prva stopnička stanovanjske kariere (Kendig 1990). Pomanjkanje najemnih stanovanj in stanovanj, ki bi bila primerna za samska gospodinjstva, je eden od razlogov, zakaj mladi v južni Evropi pozneje zapuščajo starševski dom (Iacovou 2002; Aasve in dr. 2002). Zmanjševanje števila najemnih stanovanj je v zadnjih desetletjih splošni trend v zahodni Evropi (Forrest in Murie 1996) in je tudi identificirano kot eden od dejavnikov brezdorstva (Avramov 1995; Edgar in dr. 2002). Slabšanje dostopnosti (najemnih) stanovanj pa je bilo še veliko bolj izraženo v državah tranzicije. Mnogi avtorji (npr. Turner in dr. 1992; Clapham in dr. 1996; Sendi 2004; Stanovnik 1994; Cirman 2006) ugotavljajo, da je v tranziciji ter s stanovanjskimi reformami in privatizacijo prišlo do drastičnega upada najemnih stanovanj, tranzicijski pretresi pa so tudi zelo prizadeli obseg stanovanjske zidave. Struyk (1996) je celo ocenil, da je imelo stanovanje v tranziciji vlogo »blažilca« siceršnjih pretresov v blaginjskih sistemih.

Glede na intenziteto privatizacije javnih najemnih stanovanj v devetdesetih letih je možno ločiti dve različni skupini držav: v prvi (Češka, Poljska, Slovaška, Estonija in

Latvija) se je odstotek teh stanovanj le blago znižal in ostal nad 25 %, medtem ko je v drugi skupini (Madžarska, Litva, Slovenija) naglo zdrsnil v bližino 10 %, s tem pa je sklad javnih najemnih stanovanj postal marginalen. Podobno razlikovanje med tranzicijskimi državami (ob njihovem nekoliko drugačnem naboru) poudarjata tudi Tsenkova in Turner (2004), pri tem pa izražata domnevo, da se bo glede na naravo najemnega sektorja prva skupina v prihodnosti približala »severozahodu« (t. i. modelu socialnega trga), druga pa »jugozahodu« (t. i. rezidualnemu modelu socialnega stanovanja). Medtem ko številni kazalci kažejo, da se je razpoložljivost stanovanj v tranziciji zmanjšala, pa v nekaterih državah opazajo tudi pojave, ki vplivajo v nasprotno smer. Tako Roberts (2003) ocenjuje, da se je marsikje pritisk na stanovanjski trg zmanjšal zaradi odloženega poročanja, višje smrtnosti in emigracije, kar so bili pogosti spremljajoči pojavi tranzicije.

Poleg cenovno dosegljivih in razpoložljivih najemnih stanovanj literatura v okviru stanovanjske oskrbe za mlade, ki odhajajo od doma, navaja še dve pomembni opciji. Prva je logistična podpora, ki jo lahko izvorna družina nudi mlademu človeku pri prehodu v samostojno stanovanje; tako je lahko novo stanovanje del celotne sorodstvene strategije z ekonomiziranjem sorodstvenih virov. Tovrstna logistična podpora nastopa v obliki gradnje v lastni režiji, kot je to primer v južni Evropi (Allen in dr. 2004) in Nemčiji (Harloe in Martens 1987; Kurz 1999), ali v obliki prenašanja pravnega naslova nad stanovanjem, kot je dedovanje lastništva ali stanovanjske najemne pravice v javnem stanovanju (Roberts 2003).

Druga stanovanjska opcija so študentska stanovanja. V primerjavi s severoevropskimi državami, kjer imajo študenti na voljo mnogo ugodnih, subvencioniranih nastanitvenih možnosti, pa morajo italijanski, španski in grški študenti iskati stanovanje na dragem zasebnem stanovanjskem trgu (Allen in dr. 2004). Pri tem je seveda pomembna tudi kakovost nastanitve. Feijten in Mulder (2002: 705) stanovanje v študentskih domovih štejeta za prvo samostojno stanovanje le v primeru, da ga študentje lahko uporabljajo vse leto in da jim poleg zasebne sobe nudi tudi skupno kuhinjo in druge potrebne prostore.

3 Primerjalna analiza držav EU na podatkih EQLS 2003

Podatki so iz *Evropske raziskave kakovosti življenja (European Quality of Life Survey (EQLS) 2003)*. Anketo so izpeljali do maja 2004 v članicah evropske petnajstere ter maja 2004 v desetih novih članicah in treh pristopnicah. Vprašalnik je pokrival več življenjskih področij, kot so delovni pogoji, stanovanje, družina idr., ter zagotovil, da so bili podatki popolnoma mednarodno primerljivi. Anketirana populacija so bili odrasli, stari 18 let ali več, ki so imeli v teh 28 državah leta 2003 stalno bivališče. Pri naključnem vzorčenju so uporabili večnivojski stratificiran postopek. V večjih državah je ta štel 1000, v manjših pa 500 enot. Podatke so zbrali z osebnim anketiranjem, ti pa so bili uravnoteženi glede na starost, spol in regionalno pokritost.

V analizi smo države najprej primerjali glede na pogostnost odhoda od doma pred 35. letom, zatem pa glede na razpoložljivost stanovanj. Skušali smo tudi empirično ugotoviti, ali med tema pojavoma obstaja statistično značilna zveza, in torej preveriti

hipotezo, da so stanovanjske razmere eden od dejavnikov, ki vplivajo na to, da mladi v nekaterih državah odhajajo iz doma staršev prej kot v drugih.

Seveda smo se pri primerjanju soočili tudi z vprašanjem razvrščanja držav. V skupine smo jih razdelili tako, da smo lahko primerjali različne relevantne skupine in podskupine. Odgovoriti smo želeli na več vprašanj. Najprej nas je zanimala primerjava med novimi članicami in južnoevropsko skupino starih članic; med tema skupinama je bilo na podlagi literature pričakovati nekaj podobnosti tako v poznejšem odhajanju od doma kot tudi v strukturi stanovanjske oskrbe. Nato nas je zanimala specifičnost novih članic in vprašanje, ali gre za homogeno skupino ali pa se nakazuje potreba po obravnavi podskupin. Zato smo države najprej razdelili v dve skupini (stare in nove članice), nato pa nadalje v nekaj ožjih podskupin: stare članice v štiri podskupine, ki sledijo dokaj uveljavljeni tipologiji režimov blaginje, nove članice pa v podskupine, analogne onim med starimi članicami in s podobnimi kulturno-geografskimi vzorci. Seveda nas je posebej zanimala Slovenija ter podobnosti in razlike v primerjavi z drugimi državami in podskupinami.

3.1 Pogostnost odhoda od doma med mladimi do 35 let

Pogostnost odhoda iz doma staršev merimo s pogostnostjo izbranih tipov gospodinjstva, v katerih bivajo mladi med 18. in 34. letom starosti. Za potrebe te analize smo ločili tri tipe gospodinjstev glede na njihovo specifično sestavo; uporabili smo analogno razlikovanje kot Saraceno in Olagnero (2004), le da sta onidve ločili 7 tipov. Prvi tip tvorijo gospodinjstva, v katerih anketiranec živi sam ali le s partnerjem; to je t. i. »prehodni tip gospodinjstva«. Drugi tip so gospodinjstva, v katerih je anketiranec še v izvorni družini in torej živi s starši, lahko z brati in sestrami, toda brez partnerja in svojih oz. partnerjevih otrok. V tretji tip smo uvrstili vse ostale kombinacije, vključno z razširjeno družino. Pogostnost teh treh tipov gospodinjstev v 25 državah EU je prikazana v Preglednici 2.

Osnovna slika iz podatkov o starih članicah evropske petnajsterice docela sledi razlikovanju M. Iacovou (2002) med tremi modeli oblikovanja gospodinjstev. Mladi med 18. in 34. letom starosti daleč najredkeje živijo pri starših v nordijskih in atlantskih državah, sledijo celinske, izrazito najpogosteje pa v južnoevropskih državah; to velja za moške in ženske, pri čemer mlade ženske povsod, razen na Švedskem, zapuščajo dom staršev v večjem obsegu kot mladi moški. Med državami so velike razlike: najnižji delež mladih v stanovanju staršev je na Švedskem (10 % žensk in 10 % moških), najvišji v Italiji (61 % moških, 57 % žensk). Obratno sorazmerni s temi so odstotki mladih, ki živijo v samostojnem gospodinjstvu t. i. prehodnega tipa (enočlansko gospodinjstvo, pari), kjer so države s severnim modelom v veliki prednosti pred južnoevropskim modelom.

**Preglednica 2: Populacija med 18. in 34. letom starosti,
glede na tip gospodinjstva v %, po spolu, leta 2003.**

Država	Moški			Ženske		
	Živi sam ali v paru	Živi pri starših	Drugo	Živi sam ali v paru	Živi pri starših	Drugo
Atlantske						
Irska	24	24	51	22	17	61
Velika Britanija	56	19	25	51	12	41
Nordijske						
Danska	61	17	21	56	8	36
Finska	65	13	22	54	11	35
Švedska	61	10	29	55	10	34
Celinske						
Avstrija	49	26	24	49	13	38
Belgija	48	27	26	25	27	48
Francija	52	28	21	47	18	36
Nemčija	51	19	31	53	14	33
Luksemburg	25	32	43	18	20	62
Nizozemska	46	35	18	42	22	37
Južnoevropske						
Italija	19	61	19	18	57	26
Grčija	41	37	23	38	17	45
Portugalska	15	46	39	15	27	59
Španija	27	39	34	21	30	49
NOVE ČLANICE						
Severnoevropske						
Latvija	27	30	44	33	16	51
Litva	17	37	46	22	16	62
Estonija	43	34	23	42	28	31
Poljska	6	45	49	7	37	56
Srednjeevropske						
Češka	26	46	28	15	27	57
Madžarska	23	39	37	19	27	54
Slovaška	8	47	45	5	38	57
Slovenija	20	48	33	17	39	44
Južnoevropske						
Ciper	25	43	33	26	27	47
Malta	16	67	17	18	54	28

Vir: European Quality of Life Survey 2003. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions and Wissenschaftszentrum Berlin fuer Sozialforschung (februar 2006). Colchester, Essex: UK Data Archive.

Glede novih članic in njihove primerjave s starimi članicami pa lahko povzamemo ugotovitve Saracenov in Olagnerov (2004: 34–35).

Obstaja jasna ločnica med EU15, kjer večina (55 % moških in 66 % žensk) mladih živi zunaj gospodinjstva svojih staršev, bodisi sami ali v paru brez otrok, ter novimi članicami, kjer so te situacije veliko redkejše. Tukaj večina mladih bodisi še živi v gospodinjstvu staršev, bodisi so starši postali sami. /.../ Znotraj EU15 izstopata dva vzorca. Prvi temelji na visokih številkah mladih, ki uživajo samostojno gospodinjstvo brez starševskih obveznosti; to je jasno izraženo med mnogimi severnimi in srednjeevropskimi državami. Drugi vzorec pa zajema mlade, ki ostajajo v gospodinjstvu staršev dlje. Italija popolnoma ustreza temu vzorcu, ki implicira odlog pri nastanku samostojnega gospodinjstva in starševskih odgovornosti. Druge južnoevropske države (Španija, Portugalska) več ali manj sledijo temu vzorcu. Nove članice so glede daljšega ostajanja v gospodinjstvu staršev zelo podobne južnoevropskim državam. /.../ Toda mladi v novih članicah imajo pogosteje že sami starševske obveznosti.

Pri obravnavi novih članic lahko napravimo še korak dlje kot Saraceno in Olagnero, ki sta jih obravnavali kot eno skupino; članice opazujemo podrobneje in jih razvrščamo v nekaj podskupin. Podatki kažejo, da so te dokaj homogene; med njimi so sicer precejšnje, vendar podobne razlike kot med starimi članicami: tri najsevernejše (tj. baltske) države kažejo najnižji odstotek bivanja pri starših (30–37 %); sledi zelo homogena skupina srednjeevropskih držav z vrednostmi od 46 do 48 %. Naslednja podskupina – južnoevropske države – pa ni homogena: Ciper je zelo blizu srednjeevropskim, Malta pa starim južnoevropskim državam, ki jih s 67 % celo prekaša. Posebne značilnosti kaže naslednja podskupina držav: Estonija in Latvija imata najvišji odstotek mladih moških v prehodnih oblikah gospodinjstva, Litva nekoliko manj in je v intervalu, ki velja tudi za večino srednjeevropskih držav – med 20 in 26 %; tu sta izjema Slovaška in Poljska z daleč najnižjim odstotkom v evropskem merilu – 6 in 8 %.

Podatki nam torej kažejo, da so nove članice kot skupina zelo blizu skupini južnoevropskih držav, saj je odstotek mladih v gospodinjstvu staršev v vseh visok. Vendar pa so tudi znotraj novih članic velike in konsistentne razlike med srednjeevropskimi in baltskimi državami; te se ne zdijo nič manj pomembne kot že opažene razlike med podskupinami starih članic.

In na koncu še o specifičnem položaju Slovenije: Slovenija ima med vsemi novimi članicami, z izjemo »evropske rekorderke« Malte, najvišji odstotek mladih, ki živijo v gospodinjstvu staršev; to velja tako za mlade moške kot za mlade ženske.

3.2 Razpoložljivost stanovanj

Najprej pogledjmo podatke EQLS o razpoložljivosti in dostopnosti stanovanj v državah EU. Na voljo so trije ključni kazalci, ki jih prikazuje Preglednica 3.

Preglednica 3: Članice EU po izbranih kazalcih razpoložljivosti stanovanj.

	% najemnikov v socialnem/ neprofitnem/ javnem sektorju	% najemnikov v zasebnem sektorju	% najemnikov v javnem in zasebnem sektorju skupaj	%, ki zaznava prostorsko stisko v stanovanju	Povprečno število sob na osebo
EU-15	15	22	37	17	1,9
<i>Atlantske</i>	<i>17,5</i>	<i>12,5</i>	<i>30</i>	<i>18,5</i>	<i>2,3</i>
Irska	12	13	25	17	2,0
Velika Britanija	23	12	35	20	2,6
Nordijske	16,1	16,67	33,33	20,33	1,83
Danska	20	12	32	19	2,0
Finska	17	14	31	22	1,6
Švedska	13	24	37	20	1,9
Celinske	23	20,8	43,8	15,4	2,1
Avstrija	28	17	45	15	1,8
Belgija	10	16	26	15	2,7
Francija	17	30	47	21	2,0
Nemčija	18	35	53	10	1,9
Luksemburg	0	19	19	24	2,1
Nizozemska	42	6	48	16	2,1
Južnoevropske	4	22	25,25	20,25	1,5
Italija	5	15	20	20	1,5
Grčija	1	29	30	22	1,4
Portugalska	8	24	32	25	1,5
Španija	2	17	19	14	1,6
NOVE ČLANICE	19	4	23	24	1,1
Severnoevropske	14,5	7,25	21,75	28,75	1,175
Latvija	28	12	40	29	1,1
Litva	3	6	9	26	1,2
Estonija	4	8	12	30	1,5
Poljska	23	3	26	30	0,9
Srednjeevropske	13,25	5	18,25	15,25	1,25
Češka	37	9	46	15	1,4
Madžarska	4	3	7	18	1,1
Slovaška	7	3	10	13	1,3
Slovenija	5	5	10	15	1,2
Južnoevropske	1,5	10,5	12	15,5	1,75
Ciper	1	9	10	17	1,7
Malta	2	12	14	14	1,8
EU-25	15	19	34	18	1,8

Vir: European Quality of Life Survey 2003. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions and Wissenschaftszentrum Berlin fuer Sozialforschung (februar 2006). Colchester, Essex: UK Data Archive.

Prvi kazalec je odstotek gospodinjstev v najemnem stanovanju. Najprej ločeno obravnavamo dva tipa najemnih stanovanj – javna/neprofitna/zadružna in zasebna najemna stanovanja, saj je med njima velika kakovostna razlika glede višine najemnine in varnosti/stabilnosti najemnega razmerja. Najemna stanovanja pa opazujemo tudi združeno, saj so kot skupina zelo specifična v primerjavi z drugimi oblikami bivanja – pri starših ali v lastniškem stanovanju.

Drugi in tretji kazalec govorita o razpoložljivih stanovanjskih površinah; drugi kazalec je subjektivna zaznava prostorske stiske v sedanjem stanovanju, tretji pa objektivni podatek o velikosti stanovanjskih površin, izraženo v povprečnem številu sob na osebo. Oba sta pomembna, medsebojno le deloma povezana kazalca stanovanjskega položaja; med objektivnim in subjektivnim vidikom blaginje je namreč le posredna zveza .

Ti trije kazalci razpoložljivosti stanovanj so pomembni tako na individualni ravni, kjer kažejo stanovanjske razmere posameznika, kot tudi na agregatni makrodružbeni ravni, saj kažejo na nacionalni standard, velikost stanovanjskega sklada v primerjavi s populacijo, pa tudi na s tem povezane navade in pričakovanja prebivalstva. To, da v neki državi višji odstotek ljudi zaznava prostorsko stisko, kaže na nižjo razpoložljivost stanovanj v tej državi; enako velja tudi, če je povprečje števila sob na osebo nižje. Sicer pa oba kazalca razpoložljivosti stanovanj kot običajna in preverjena uporabljajo tudi v evropski stanovanjski statistiki (*Housing Statistics in the European Union (HSEU) 2004*).

Osrednji kazalec razpoložljivosti stanovanj za mlade – odstotek prebivalstva v najemnih stanovanjih – kaže naslednje razlike med skupinami in podskupinami držav: med starimi članicami so najemna stanovanja bistveno pogostejša kot med novimi, povprečni skupin sta 37 % in 23 %. Med starimi članicami se kaže pomembna vloga zasebnega najemnega sektorja, ki tvori 22 %. Med novimi članicami je to povprečje 4 %, kar kaže, da se zasebni sektor ni razvil toliko, da bi nadoknadil krčenje javnega najemnega sektorja, rezultat tega pa je splošno nizek odstotek najemnih stanovanj.

Med podskupinami držav evropske petnajsterice se kažejo naslednje razlike: največ najemnih stanovanj je v celinski skupini, najmanj v južnoevropskih državah, druge države so vmes. Razlike v velikosti najemnega sektorja so sorazmerno majhne, večje so v njegovi sestavi: južnoevropska podskupina ima namreč marginalno majhen delež javnih najemnih stanovanj, bistveno nižji kot v drugih državah, to razliko pa nekoliko nadoknadi močnejše razvit zasebni najemni sektor.

Med podskupinami novih članic ne najdemo bistvenih razlik: tri države iz različnih podskupin – Češka, Latvija in Poljska – imajo zelo visok odstotek najemnih stanovanj, in sicer med 26 in 46 %, s čimer se zelo približujejo celinski skupini starih članic. Vse druge nove članice imajo najemnih stanovanj bistveno manj, pod 15 %. V treh državah z visokim odstotkom najemnih stanovanj je to doseženo na račun zelo močnega javnega najemnega sektorja.

Naslednji kazalec je zaznava prostorske utesnjenosti. Med starimi članicami je manj pogosta kot med novimi; v prvi skupini jo izraža 17 %, v drugi 24 %. Med podsku-

pinami starih članic ni bistvenih razlik, kažejo pa se med novimi članicami: v skupini severovzhodnih držav prostorsko utesnjenost zaznavajo znatno pogosteje. Vse države so v razponu med 10 in 30 %.

Kazalec povprečnega števila sob na osebo kaže, da imajo stare članice s povprečjem 1,9 sobe na osebo veliko prednost pred novimi članicami z 1,1 sobe na osebo. Tudi med posameznimi državami so velike razlike, skrajnosti pa sta Belgija z 2,7 in Poljska z 0,9 sobe na osebo. Med podskupinami novih članic ni bistvene razlike, edino južnoevropski državi imata naskok pred ostalimi. Zanimivo je, da v severovzhodni skupini prostorsko prikrajšanost zaznavajo pogosteje kot v srednjeevropski, čeprav po objektivnem kazalcu stanovanjskih površin med njima praktično ni razlik.

Slovenija je v primerjavi z drugimi novimi članicami razmeroma nizko tako po zaznavanju prostorske stiske kot doseženih površinah; to kaže, da so prebivalci Slovenije v primerjavi z drugimi razmeroma skromni glede stanovanjskih površin, kar pa je, kot je tudi že bilo ugotovljeno (Mandič in Filipovič 2006), dokaj v nasprotju z njihovo samopodobo.

3.3 Povezava med odhodom iz gospodinjstva staršev in razpoložljivostjo stanovanj?

Primerjava med skupinami in podskupinami držav je pokazala na nekaj pomembnih razlik glede odhoda od doma in nekaterih kazalcev razpoložljivosti stanovanj. Seveda pa je ostalo odprto vprašanje, ali je med časom odhoda od doma in razpoložljivostjo stanovanj tudi statistično značilna povezava. Statistično analizo podaja Preglednica 4.

Preglednica 4: Zveza med pogostostjo bivanja s starši in kazalci razpoložljivosti stanovanj v državi, za 24 članic EU, leto 2003.

Pearsonov koeficient korelacije	% moških med 18. in 34. letom, ki živijo pri starših	% žensk med 18. in 34. letom, ki živijo pri starših
% vseh gospodinjstev najemnikov	–,455*	–0,481*
Povprečno število sob na osebo	–0,554**	–0,397
%, ki zaznava prostorsko stisko v stanovanju	0,049	–0,039

* korelacija je značilna na nivoju 0,05

** korelacija je značilna na nivoju 0,01

Vir: *European Quality of Life Survey 2003. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions and Wissenschaftszentrum Berlin fuer Sozialforschung (februar 2006). Colchester, Essex: UK Data Archive.*

Vidimo, da od treh kazalcev razpoložljivosti stanovanj eden ni v statistično pomembni zvezi s časom odhoda v samostojno stanovanje – to je subjektivna zaznava prostorske stiske v stanovanju. V državah z močnejše zaznano prostorsko stisko se mladi ljudje ne preseljujejo v samostojno stanovanje ob starosti, ki bi bila pomembno drugačna od drugih držav. Pokaže pa se, da v državah z višjim prostorskim stanovanjskim standardom živi pri starših bistveno manj mladih moških; za ženske te zveze ni. Pri tretjem kazalcu razpoložljivosti stanovanj – odstotku gospodinjstev v najemnem stanovanju – je zveza statistično značilna za mlade moške in ženske. Tako se kaže, da v državah z večjim skladom najemnih stanovanj živi pri starših manj mladih.

4 Ugotovitve

Podatki o času, ko mladi zapustijo dom staršev in odidejo v prvo samostojno stanovanje, so pokazali velike in – glede na literaturo – pričakovane razlike med državami EU in posameznimi skupinami držav. Primerjava kaže, da so, kot že večkrat ugotovljeno, nove članice v splošnem dokaj blizu južnoevropski skupini starih članic. Vendar pa so tudi med novimi članicami pomembne razlike, saj mladi v severnejših članicah zapuščajo dom staršev opazno prej kot v srednje- in južnoevropskih. To je še izraziteje med mladimi ženskami; tako v dveh baltskih državah (novih članicah) mlade ženske zapuščajo starševski dom veliko prej kot v drugih novih in številnih starih članicah ter le nekoliko pozneje kot mlade nordijke.

Celostna pojasnitev teh razlik med državami in njihovimi skupinami je zelo zahtevna, saj bi kompleksen pojasnjevalni model moral vsebovati številne individualne in strukturne dejavnike, o katerih pa ni dovolj podatkov. Tudi regionalna raven, s stopnjo urbaniziranosti, bi pri tem imela težo. V tem članku smo analizirali podatke za enega od strukturnih dejavnikov in potrdili, da je ta na agregatni, državni ravni statistično pomemben. Natančneje: relativna velikost najemnega stanovanjskega sklada v državi se je potrdila kot eden od dejavnikov, ki so statistično pomembno povezani s starostjo, ko mladi moški in ženske v tej državi zapustijo stanovanje staršev. Tako se tudi v prostoru razširjene EU potrjuje trditev, ki jo je Mulderjeva (2006) postavila za EU-15: da je namreč visok odstotek lastniških stanovanj (tj. nizek odstotek najemnih stanovanj) med dejavniki, ki otežujejo odhod od staršev. Še več: po njeni oceni je za nemoten vstop mladih na stanovanjski trg in zagotovitev zadovoljive prostorske fleksibilnosti delovne sile v državi potrebnih vsaj 30 % najemnih stanovanj.

Ugotovili smo torej, da je velikost najemnega sklada stanovanj statistično pomembno povezana s starostjo, ko mladi v tej državi zapustijo starševski dom. Ker sama statistično ugotovljena zveza še ne pove, kaj je vzrok in kaj posledica, ob koncu izpostavimo še drugo smer vplivanja: tudi zgodnejše zapuščenje starševskega doma je namreč lahko dejavnik, ki vpliva na velikost najemnega sklada; povečano povpraševanje mladih po najemnih stanovanjih seveda lahko neposredno vzpodbudi večje naložbe v zasebni najemni sektor in njegovo širitev, lahko pa se nanj odzove tudi stanovanjska politika in z vrsto ukrepov vzpodbudi večanje javnega in/ali zasebnega najemnega sklada. Seveda pa je – zaradi naložb, ki so drage, dolgoročne in tvegane – v naravi najemnega stanovanjskega sektorja, da se odziva razmeroma počasi in selektivno.

Slovenija je med državami, v katerih pri starših živi najvišji odstotek mladih do 35. leta starosti. Ta pojav se je po podatkih projekta *Kakovost življenja v Sloveniji* v zadnjem obdobju znatno povečal: odstotek prebivalstva, starega od 25 do 34 let, ki prebiva v stanovanju staršev, se je med letoma 1984 in 1994 povišal s 30 na 41 % (Mandič 1996). Slovenija sodi med države z najmanjšim najemnim skladom; je med tistimi državami, ki so ga v tranziciji (s privatizacijo in denacionalizacijo nekdanjih najemnih družbenih stanovanj) najbolj radikalno zmanjšale – s 33 % celotnega sklada leta 1990 na 9 % leta 2003 (HSEU 2004). Tako lahko podaljšano bivanje pri starših v Sloveniji razumemo kot »kolateralno škodo« tranzicijske stanovanjske reforme, ki je zelo radikalno zmanjšala

javni najemni sektor stanovanj. Velika reformna pričakovanja do zasebnega najemnega sektorja, ki naj bi nadomestil javnega (gl. Ministrstvo za varstvo okolja in urejanje prostora, 21. 8. 1991), se torej s tega zornega kota kažejo kot ne dovolj realistična.

Zahvala

Avtorica se zahvaljuje UK Data Archive za dovoljenje za uporabo podatkov European Quality of Life Survey 2003 in izjavlja, da The UK Data Archive in oblikovalci datoteke ne nosijo odgovornosti za nadaljnje analize in interpretacije. Članek je nastal kot rezultat raziskovalnega programa Kakovost življenja družbenih skupin, ki ga financira Agencija za raziskovanje in razvoj Republike Slovenije.

Literatura

- Aassve, A., Billari, F. C., Mazzucco, S., in Ongaro, F. (2002): Leaving home: a comparative analysis of ECHP data. *Journal of European Social Policy*, 12 (4): 259–275.
- Allen, J., Barlow, J., Leal, J., Maloutas, T., in Padovani, L. (ur.) (2004): *Housing and Welfare in Southern Europe*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Avramov, D. (1995): *Homelessness in the European Union*. Bruselj: FEANTSA.
- Breen, R., in Buchmann, M. (2002): Institutional Variation and the Position of Young People: A Comparative Perspective. *The Annals of the American Academy* 580 (1): 288–305.
- Cirman, A. (2006): Housing tenure preferences in the postprivatization period: the case of Slovenia. *Housing Studies* 21 (1): 113–134.
- Clapham, D., Hegedus, J., Kintrea, K., in Tosics, I. (ur.) (1996): *Housing Privatization in Eastern Europe*. Westport, London: Greenwood Press.
- Clapham, D. (1999): Conclusions. V S. Hutson in D. Clapham (ur.): *Homelessness: Public Policies and Private Troubles*: 226–234. London, New York: Casell.
- Clapham, D. (2002): *Housing Pathways: A Post Modern Analytical Framework*. *Housing, Theory and Society*, 19 (2): 57–68.
- Clark, W., Deurloo, M. C., in Dieleman, F. M. (1994): Tenure Changes in the Context of Micro-level Family and Macro-level Economic Shifts. *Urban Studies*, 31 (1): 137–154.
- Chew, K. (1990): Urban Industry and Young Non-family Households. V D. Myers (ur.): *Housing Demography*: 62–81. Madison: University of Wisconsin.
- Davanzo, J., in Goldscheider, F. K. (1990): Coming home again: Returns to the Parental home of young adults. *Population Studies – A Journal of Demography*, 44 (2): 241–255.
- Drobnič, S. (1996): Metodološki pristopi. V Ivan Svetlik (ur.): *Kakovost življenja v Sloveniji*: 25–44. Ljubljana: FDV.
- European Commission (2004): *The social situation in the European Union 2004 – Overview*. Directorate-General for Employment and Social Affairs, unit E-1.
- Edgar, B., Doherty, J., in Meert, H. (2002): *Access to housing – Homelessness and vulnerability in Europe*. Bristol: The Policy Press.
- Esping-Andersen, G. (1999): *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford: Oxford University Press.
- European Quality of Life Survey 2003. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions and Wissenschaftszentrum Berlin fuer Sozialforschung (februar 2006). Colchester, Essex: UK Data Archive.

- Feijten, P., in Mulder, C. (2002): The Timing of Household Events and Housing Events in the Netherlands: A longitudinal Perspective. *Housing Studies*, 17 (5): 773–792.
- Fitzpatrick, S., in Clapham, D. (1999): Homelessness and young people. V S. Hutson in D. Clapham (ur.): 173–190. *Homelessness: Public Policies and Private Troubles*. London, New York: Casell.
- Forrest, R., in Murie, A. (1996): Home Ownership in Recession. *Urban Studies*, 31 (1): 55–74.
- Fransson, U., Abramsson, M., in Borgegard, L. (1998): Housing Careers of Young Households. Paper presented at the ENHR Conference in Cardiff.
- Goldscheider, F., in DaVanzo, J. (1985): Living arrangements and the transition to adulthood. *Demography*, 22 (1): 545–563.
- Harloe, M., in Martens, M. (1987): Innovation in housing markets and policies. V B. Turner, J. Kemeny in L. Lundqvist (ur.): *Between State and Market – Housing in the post-Industrial Era*: Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Hegedus, J., in Tosics, I. (1990): Moving Away from the Socialist Housing Model. V Willem van Vliet in Jan van Weesep (ur.): *Government and Housing: Developments in Seven Countries*. Newbury Park: Sage Publications.
- Hegedus, J., Mayo, S., in Tosics, I. (1996): Transition of the Housing Sector in the East-Central European Countries. Budimpešta: MRI.
- Housing Statistics in the European Union 2004: National Board of Housing, Building and Planning. Švedska: Ministry of Regional Development of the Czech Republic.
- Iacovou, M. (2002): Regional Differences in the Transition to Adulthood. *The Annals of the American Academy*, 580 (1): 40–69.
- Ignjatović, M. (2006): Youth Employment in Slovenia. V European Employment Observatory Review: Autumn 2005. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Jones, G. (1995): *Leaving Home*. Buckingham: Open University Press.
- Kemeny, J. (1995): *From Public Housing to Social Market*. London: Routledge.
- Kendig, H. L. (1990): A Life Course Perspective on Housing Attainment. V D. Myers (ur.): *Housing Demography*: 133–156. Madison: University of Wisconsin.
- Kurz, K. (1999): Social Inequality of home-ownership attainment in West Germany. Paper at the 4th European Conference of Sociology. Amsterdam.
- Latten, J., in de Graaf, A. (1997): Fertility and Family Surveys in Countries of the ECE Region: Standard Country Report – The Netherlands. New York, Geneva: United Nations.
- Mandič, S. (1996): Stanovanjski parametri kakovosti življenja in spremembe v zadnjem desetletju. V Ivan Svetlik (ur.): *Kakovost življenja v Sloveniji*: 213–232. Ljubljana: FDV.
- Mandič, S. (1999): Stanovanje, kakovost življenja in spremembe v zadnjem desetletju. *Družboslovne razprave*, 15 (30/31): 186–208.
- Mandič, S. (2000): Trends in Central and East European rented sectors. *Journal of Housing and the Built Environment*, 15: 217–231.
- Mandič, S., in Gnidovec, M. (2000): Stanovanjska kariera in prehod iz stanovanja staršev v prvo samostojno stanovanje. V S. Mandič (ur.): *Kakovost življenja – stanja in spremembe*: 43–74. Ljubljana: Znanstvena knjižnica.
- Mandič, S., in Filipovič, M. (2006): Stanovanjski primanjkljaj v Sloveniji: problem, ki ga ni? *Teorija in praksa*, 42 (4/6): 704–718.

- Ministrstvo za varstvo okolja in urejanje prostora (1991): Izhodišča za nacionalni stanovanjski program. 21. 8. 1991.
- Mulder, C. (2006): Housing and population: A two-sided relationship. Paper presented at the ENHR conference »Housing in an expanding Europe«. Ljubljana 2006.
- Myers, D. (1990): Housing Demography. Madison: University of Wisconsin.
- Nilsson, K., in Strandh, M. (1999): Nest leaving in Sweden: The importance of early educational and labour market careers. *Journal of Marriage and the Family*, 61:1068–1079.
- O’Sullivan, E. (2004): Welfare regimes, housing and homelessness in the Republic of Ireland. *European Journal of Housing Policy*, 4 (3): 323–343.
- Quality of life in Europe (2004). Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- Renner, T. (1996): Mladi in družina. V M. Ule (ur.): Predah za študentsko mladino. Ljubljana: Urad RS za mladino.
- Roberts, K. (2003): Change and continuity in youth transitions in Eastern Europe: Lessons for Western sociology. *The Sociological Review*: 484–505.
- Saraceno, Ch., in Olagnero, M. (2004): Household structure and family relations. V *Quality of Life in Europe*: 33–44. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- Sendi, R. (2004): An Emerging Private Rental Market in Ljubljana. V Stuart Lowe in Sasha Tsenkova (ur.): *Housing Change in East and Central Europe*: 155–170. Aldershot: Ashgate.
- Stanovnik, T. (1994): The Sale of the social housing stock in Slovenia: What happened and why? *Urban Studies*, 31: 1559–1570.
- Struyk, R. (1996): Economic restructuring of the former Soviet bloc: the case of housing. Aldershot: Avebury.
- Sweet, L. (1990): Changes in the Life-Cycle Composition of the United States Population and the Demand for Housing. V D. Myers (ur.): *Housing Demography*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Tsenkova, S., in Turner, B. (2004): The Future of Social Housing in Eastern Europe: Reforms in Latvia and Ukraine. *European Journal of Housing Policy*, 4 (2): 133–150.
- Turner, B., Hegedus, J., in Tosics, I. (ur) (1992): *The Reform of Housing in the Eastern Europe and the Soviet Union*. London, New York: Routledge.
- Ule, M., in Kuhar, M. (2003): *Mladi. Družina, starševstvo*. Ljubljana: FDV.
- UN Economic Commission for Europe (1997–1999): *Fertility and Family Surveys in Countries of the ECE Region*. Standard Country Reports, No. 10b–10j. New York, Geneva: United Nations.

Naslov avtorice:

dr. Srna Mandič

višja znanstvena sodelavka, docentka za sociologijo stanovanja

Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani

Kardeljeva pl. 5, SI-1000 Ljubljana

e-mail: srna.mandic@fdv.uni-lj.si